

Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпропетровську

**МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИК
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В СУЧАСНОМУ
БЕЗПЕКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Аналітична доповідь

Дніпропетровськ - 2011

Модернізація української держави як чинник забезпечення її конкурентоспроможності в сучасному безпековому середовищі

Автори:

Шевцов А.І., д.т.н., професор – загальна редакція, вступ

Мерніков Г.І., к.і.н. – розділи 1-6

У представленій аналітичній доповіді проаналізовано завдання модернізації української держави з урахуванням динамічних змін посткризового глобалізованого світу. Оцінено нові тенденції у взаємодії основних акторів міжнародного безпекового простору в контексті впливу на ситуацію в Україні. Розглянуто нову роль Китаю на міжнародній арені, проаналізовано досвід «наздоганяючої модернізації» КНР. Визначено першочергові умови забезпечення ефективної реалізації проголошеної модернізації України.

Вступ

Стратегія модернізації України реалізується в складній і суперечливій геополітичній ситуації. Гельсінська система міждержавних відносин втрачає свій донедавна загально-зобов'язуючий міжнародно-правовий сенс. «Прецедент Косова» спричинив ефект «геополітичного доміно», ключовими ланками якого стало визнання Російською Федерацією сепаратистських режимів в Абхазії й Південній Осетії та збройне повалення легітимного режиму М.Каддафі в Лівії. «Сила права» змінюється «Правом сили». Реалізація ефективної політики національної безпеки вимагає системного аналізу та впровадження механізмів протидії глобальним загрозам, які прямо або опосередковано впливають на безпеку України. Забезпечення реальної конкурентоспроможності української держави в світі потребує радикального якісного оновлення всіх її інститутів – модернізації України.

У Виступі Президента України В.Януковича із щорічним Посланням до Верховної Ради України «Модернізація України – наш стратегічний вибір» наголошується: «Тривалий час Україна «споживала» свій безпековий ресурс за рахунок спадщини, що дісталася нашій країні з розпадом колишнього СРСР. Сьогодні цей ресурс майже вичерпаний. Нині в Україні сектор безпеки і оборони критично послаблений. Зараз ми виправляємо цю ситуацію. Наше завдання – витягнути Україну з історичної «ями» перехідного періоду, в яку вона потрапила через постійні кризи, через боротьбу за владу і власність...Врешті-решт, ми разом забезпечимо поступальний розвиток демократичних інститутів, створимо спільними зусиллями нову Україну. **В цих завданнях – філософія реформ, сенс ідеї модернізації України**»¹.

Для сучасної України модернізація є складним, багатоаспектним та багаторівневим процесом трансформації аграрно-індустріальної виробничої системи, кланово-олігархічної моделі управління й постсоціалістичного способу життя населення до вимог та стандартів постіндустріального світу.

Необхідність посткризової стабілізації відтермінувала постіндустріальну трансформацію української держави, але жодним чином не зняла її з порядку денного. Необхідно констатувати, що двадцять років державотворення скоріш віддалили, ніж наблизили українців до стандартів сучасної цивілізації. За більшістю показників соціально-економічного розвитку Україна є однією з найбільш відсталих світових держав. За підрахунками експертів ООН за межею бідності нині живе кожні четверо із п'яти українців. При цьому за останній рік українці збідніли на 10%. У рейтингу людського розвитку ООН Україна посідає 83 місце, втративши сім по-

¹ Модернізація України – наш стратегічний вибір. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України – Київ, 2011

зицїй за останній рік, у рейтингу економічної свободи Світового банку Україна – 163, між Казахстаном та Гондурасом².

Вітчизняна економіка все ще перебуває на периферії товарних, фінансових, інформаційних потоків постіндустріального світу. Зовнішньоекономічна політика орієнтована на споживання традиційних для країн «Третього світу» матеріальних цінностей в обмін на продукцію індустріальної спадщини СРСР. Внаслідок геополітичних, економічних та соціальних трансформацій промисловий сектор України не став на шлях вирішення стратегічних завдань. Триває процес деградації основних фондів, декваліфікація кадрів.

Світовий економічний простір залишається істотно неоднорідним в зв'язку з постійним зростанням технологічного розриву між країнами в порівнянні з початком індустріальної ери. Економіка України є індустріально-аграрною. Галузі ІТ-економіки, як необхідна основа входження України на сучасний ринок товарів і послуг в якості самостійного конкурентоспроможного гравця, фактично відсутні (за виключенням окремих технологічних напрацювань ОПК)³.

Результативність стратегії модернізації залежить від готовності та спроможності органів державної влади до інституціональних перетворень, які дозволять Україні на взаємовигідній основі співпрацювати з світовими економічними акторами. У посткризовому глобалізованому світі конкурентоспроможність національної економіки, рівень її вмонтованості у мережі транснаціональних корпоративних зв'язків значною мірою визначають зовнішньополітичну складову забезпечення безпеки держави. *Першочерговим завданням модернізації України є розбудова адекватної сучасним реаліям системи відносин у трикутнику «державна – громадянське суспільство – приватний бізнес» .*

Без сталого консенсусу всіх сторін цього трикутника будь-які реформи у кращому випадку залишаться лише декларацією про наміри, у гіршому – масштабною PR-кампанією, яка маскує інші, далекі від загальнодержавних, цілі.

² <http://gazeta.ua/articles/business/389451>

³ Мерніков Г.І., Шевцов А.І. Україна в постіндустріальному світі. Реалії та перспективи –Дніпропетровськ, Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень, 2007 -168 арк.

I. Світове безпекове середовище у посткризовий період

Світова фінансова криза стала лакмусовим папірцем, що виявив системні проблеми у взаємозв'язку та взаємозалежності національних держав у глобалізованому світі. У світовому експертному середовищі не склався консенсус щодо причин глобальної кризи. Ми пропонуємо наступні⁴:

- Режим непрозорого, неповного конкурентного середовища. Відсутність достовірної інформації про реальну капіталізацію кредитно-фінансової системи США спричинила спекулятивне зростання попиту на світовому ринку цінних паперів – «мільну бульку» світового фондового ринку.
- Міжнародні фінансові організації – МВФ, ВБ, ЄБРР виявились неспроможними спрогнозувати кризові процеси у світовій економіці й запропонувати комплекс заходів антикризового реагування.
- Існуючі нормативно-правові умови Світової організації торгівлі сприяли поширенню кризи. Національні уряди змушені використовувати механізми державного протекціонізму, фактично ігноруючи режим СОТ.
- Зберігається критична залежність переважно сировинних господарських комплексів країн «Третього світу» від змін кон'юнктури світового ринку.
- Неконтрольована емісія долару США – світової резервної валюти залишається «міною вповільненої дії» функціонування світового ринку товарів і послуг.

Всі ці проблеми, в тій чи іншій мірі зберігають свій сенс й у посткризовий період. Визначальною характеристикою сучасної системи міжнародної безпеки залишається її загальна непередбачуваність на тлі посилення впливу нових невійськових викликів та загроз. Для України, яка у чергове трансформує основи своєї безпекової політики відповідно до проголошеного курсу на «позаблоковість», головними є наступні зовнішні чинники:

- Турбулентність світової фінансової системи.
- Втрата реального впливу на міжнародну безпеку наддержавних інститутів, насамперед ООН та ОБСЄ.
- Криза Європейського інтеграційного проекту.
- Поступове згорання Сполученими Штатами масштабних зовнішньополітичних проектів.
- Зростання геополітичного та гео економічного впливу Китаю.

⁴ Мерніков Г.І. Світова фінансова криза як фактор геополітичних і гео економічних змін// Стратегічна панорама, 2009, №4, с.61

- Реалізація Російською Федерацією інтеграційних проектів на теренах колишнього СРСР.

1. Геополітичний трикутник «США – РФ – ЄС»

Перебіг та наслідки світової фінансової кризи посилили процес змін усталеної після завершення «холодної війни» однополярної системи міжнародних відносин. Ключовою складовою цього процесу є зближення позицій геополітичних важковаговиків – США, ЄС та РФ. Як на офіційному, так й на експертному рівні відзначається відсутність антагоністичних протиріч у цьому трикутнику, при безумовному збереженні традиційних геополітичних інтересів кожного з акторів. У зовнішньополітичній та безпековій сферах Сполучені Штати, Європейських Союз та Росія визнали неформальні «зони привілейованих інтересів» кожної зі сторін, не втручаючись у перебіг проблемних питань на цих територіях. Статус-кво, що склався у стосунках між Вашингтоном, Брюсселем та Москвою дозволяє їм зосередитись на вирішенні внутрішніх соціально-економічних завдань.

1.1 Сполучені Штати Америки

Лейтмотивом сучасного стану зовнішньої та безпекової політики Сполучених Штатів є очікування в суспільстві та політичному істеблїшменті президентських виборів 2012 року.

Кредит довіри, отриманий на попередніх виборах Б.Обамою, фактично вичерпано. Комплекс антикризових заходів, представлених 17 лютого 2009 року у «Плані стимулювання американської економіки» («План Б.Обами») передбачав безпрецедентне у світовій практиці виділення 787 млрд., доларів на підтримку національної економіки за наступними напрямками:

- 36% коштів направлені на послаблення податкового тиску на населення й підвищення в такий спосіб його купівельної спроможності;
- 64% спрямовані на розвиток загальнонаціональних та регіональних інфраструктурних проектів, що дозволить створити близько 3, 5 млн., нових робочих місць;
- надання фінансової допомоги найбільш вразливим верствам населення;
- зниження податків на придбання житла та автомобілів.

Держава відмовилась від фінансової підтримки комерційних банків та посилила контроль у кредитно-фінансовій сфері. Банкрутство найбільших інвестиційних банків фактично унеможливило відновлення в найближчій та середній перспективі піраміди спекулятивного капіталу. «План Б.Обами», спрямований на пряме державне фінансування галузей реального сектору (автомобілебудування, авіапром

та ін.) та реалізацію інфраструктурних проєктів, не виправив складної фінансово-економічної ситуації в країні. США опинились на межі оголошення дефолту.

Відповідно до положень підписаної 28 травня 2010 року президентом Б.Обамою «**Стратегії національного оновлення та глобального лідерства**» ключовим чинником, фундаментом реалізації політики національної безпеки США залишаються національні збройні сили: **«Наші збройні сили завжди будуть наріжним каменем нашої безпеки**. Ми налаштовані зберегти нашу військову перевагу, яка протягом десятиріч забезпечувала безпеку нашої країни та була запорукою глобальної безпеки»⁵.

У Стратегії визнається, що забезпечення виконання Сполученими Штатами своїх завдань на міжнародній арені, залежить, насамперед, від стану та можливостей національної економіки, яка переживає наслідки найпотужнішої з часів «Великої депресії» світової фінансової кризи. У посткризових реаліях Америка повинна закласти підвалини довгострокового зростання своєї економіки та підвищення конкурентоспроможності національного господарського комплексу. Першочерговими заходами на цьому шляху є:

- зниження дефіциту федерального бюджету;
- підвищення наукоємності виробництва через впровадження інновацій;
- розвиток нових, екологічно чистих джерел енергії, створення на їх основі нових галузей промисловості;
- ліквідація залежності від імпорту нафти.

Сполучені Штати прагнуть повернути собі статус беззаперечного економічного лідера на основі інноваційного потенціалу країни, кооперації американської фундаментальної та прикладної науки з провідними світовими науково-дослідницькими центрами.

Головним форумом міжнародної економічної співпраці США бачать «Велику двадцятку», а ключовим завданням в зовнішньоекономічній сфері – відновлення балансу глобального ринку товарів і послуг: **«Америка повинна більше виробляти та експортувати, а економіки країн, що розвиваються повинні нарощувати попит».**

Зовнішня та безпекова політика США реалізується у наступних напрямках:

- Захист американських національних інтересів у будь-якому регіоні Земної кулі.
- Підтримка традиційних американських союзників: Велика Британія (ЄС в цілому), Ізраїль, Японія, Південна Корея, Тайвань, Пакистан, Саудівська Аравія.

⁵ http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, далі - там само

- Остаточна ліквідація «Аль-Каїди» та інших центрів міжнародного тероризму.
- Нерозповсюдження ядерного озброєння. Контроль над ядерною програмою Ірану, локалізація політичного режиму у Північній Кореї.

У пакеті антикризових заходів Адміністрації Б.Обами зовнішньополітична складова розглядалася крізь призму успішного завершення надкоштовних військових операцій у Афганістані та Іраку. Кінцевою метою є повне виведення американських військ з передачею влади місцевій демократично обраній цивільній владі. В цьому ж контексті – значне скорочення видатків з американського бюджету на підтримку демократичних перетворень у світі.

Прагматизм нового зовнішньополітичного курсу Б.Обами знайшов своє відображення у фактичному визнанні пострадянського простору зоною привілейованих інтересів Російської Федерації. Особливо це стосується російської військової присутності у Грузії та Молдові – фактичної окупації частини території суверенних держав, що прямо суперечить положенням Заключного Акту НБСЄ у Гельсінкі 1975 року. Сполучені Штати «закривають» очі на системні порушення демократичних прав як в самій Росії, так й в країнах СНД, де Вашингтон має свої економічні інтереси – у Азербайджані, Узбекистані, Казахстані.

Україна залишається партнером США у сфері роззброєння та контролю над ядерним озброєнням. Новий «Позаблоковий статус» української держави об'єктивно співпадає з прагматичним зовнішньополітичним курсом Сполучених Штатів.

1.2. Європейський Союз

Найбільш гостро світова фінансова криза вплинула на Європейський Союз. Експерти виокремлюють групу країн-членів Євросоюзу з найвищим зовнішнім державним боргом та найгіршими перспективами фінансового оздоровлення: Греція, Ірландія, Італія, Португалії та Іспанія (ГППІ). Зростає ймовірність дефолту однієї, або навіть кількох країн цієї групи, що не лише загрожує руйнацією «зони євро», але й показово ілюструє тренд занепаду геополітичного та гео економічного проекту Єдиної Європи. Серед чинників, що суттєво погіршили рівень конкурентоспроможності Євросоюзу, як одного з найбільш впливових світових акторів, експерти Фонду Карнегі за Міжнародний Мир у доповіді «Криза євро, або Втрачена парадигма» (Paradigm Lost: The Euro in Crisis)⁶ виділяють наступні:

⁶ <http://www.carnegie.ru/events/?fa=2960>

- Прийняття євро країнами ГППІ знизило рівень процентних ставок та збудило ілюзію можливості зростання прибутків до рівня гігантів європейської економіки.

- Зростаючий внутрішній попит в країнах ГППІ підштовхнув зростання цін на товари всередині Євросоюзу відносно цін на товари для експорту й став причиною зростання цін, але не продуктивності праці.

- Частка експорту у ВВП ЄС не зростала на фоні зростання імпорту та потоку іноземного капіталу. Економічне зростання забезпечувалося за рахунок ринку послуг та будівництва.

- Німеччина – найбільший світовий експортер та розвинені північні країни Європи отримали доступ на ринки країн ГППІ, які мають низьку конкурентоспроможність.

При цьому бюджетні видатки країн найслабшої ланки Єдиного європейського господарського комплексу невпинно зростали. У докризове десятиліття (1997 – 2007) державні видатки Греції зростали в 4,5 рази швидше, ніж видатки європейського економічного «донора» Німеччини, а Ірландії – в 7 разів.

В умовах світової фінансової кризи «мильна булька» внутрішнього попиту країн ГППІ луснула, а низький рівень конкурентоспроможності не дозволяє їм вийти на зовнішні ринки.

Для стабілізації національного бюджету уряди країн ГППІ впровадили режим жорсткої економії державних видатків, але це жодним чином не вплинуло на економічну ситуацію, *оскільки зростання конкурентоспроможності реального сектора потребує масштабних інвестицій на технологічне переоснащення існуючих та впровадження нових інноваційних виробництв. Інноваційно-інвестиційна модернізації країн ГППІ – питання довгострокової економічної стратегії Європейського Союзу.*

В умовах, коли у кризових країнах ЄС зростає безробіття, тривають масові страйки та акції громадської непокори офіційний Брюссель спроможний лише до надання чергових багатомільярдних позик, які дозволяють «латати» найболючіші бюджетні дірки. На сьогодні не існує загальноєвропейської програми виходу країн ГППІ з економічної кризи. Серед можливих альтернатив – масштабні інвестиції Китаю у проблемні сектори європейської економіки, прохання про допомогу Сполучених Штатів та МВФ. *Зростає ймовірність найгіршого сценарію – припинення існування «зони Євро», базової складової Європейського інтеграційного проекту.*

Соціально-економічні проблеми в ЄС стали каталізатором поглиблення загальної кризи європейських цінностей. Це стосується не лише Старої Європи, але всієї Західної іудо-християнської цивілізації. На прохання Генерального секретаря

Ради Європи Т.Ягланда незалежна «Група Видатних Осіб» на чолі з колишнім міністром закордонних справ Німеччини Й.Фішером підготувала аналітичну доповідь про виклики для європейців у глобалізованому світі. Група визначила «вісім конкретних ризиків для цінностей Ради Європи: зростання нетерпимості; зростання підтримки ксенофобських і популістських партій; дискримінація; існування практично безправного населення; паралельні суспільства; ісламський екстремізм; втрата демократичних свобод; можливе зіткнення «свободи віросповідання» і свободи вираження поглядів»⁷.

Авторитетні на континенті політики підкреслили свою занепокоєність труднощами, які переживає європейське суспільство. Серед причин такого стану Група називає:

- явище масової імміграції (з огляду на безпосередніх учасників та спостерігачів);
- згубні стереотипи у засобах масової інформації та громадській думці;
- відсутність належної кількості лідерів, чиє чітке бачення майбутнього Європи вселило б упевненість у майбутньому.

Соціально-економічні проблеми в ЄС стали каталізатором поглиблення ціннісної кризи не лише Старої Європи, але всієї Західної цивілізації.

Для України, яка на найвищому офіційному рівні підтвердила незмінність стратегічного курсу на інтеграцію до Євросоюзу – тривають складні переговори про її асоційоване членство – кризові процеси на європейському континенті по-стали одним з найбільш гострих зовнішніх викликів національній безпеці української держави. Постає питання можливості й доцільності євро-інтеграційного проєкту, як складової зовнішньої та безпекової політики України.

1.3. Російська Федерація

Багатоаспектний та багаторівневий вплив Росії залишається визначальним у зовнішньополітичній та безпековій складових стратегії модернізації України. *Базовими константами цього впливу є залежність України від поставок російських енергоносіїв, а також військова присутність РФ на українській території.* Українська політична еліта ментально є спорідненою з російською, населення України залишається споживачем російського інформаційного продукту. Багаторівневі зв'язки бізнес-угруповань й не завжди прозорі схеми їх взаєморозрахунків створюють особливе тло російсько-українських відносин. З огляду на ці фактори, саме

⁷ Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі ХХІ століття . Доповідь Групи видатних осіб Ради Європи. Переклад з англійської –Г.Лелів, М.Комарницької, Г.Сташків, –К., Видавництво «Літопис», 2011, 112 с.

позиція Москви значною мірою визначатиме результативність модернізації України.

Автократичний режим Кремля переживає період чергового «перезавантаження». Знаковою характеристикою системи взаємовідносин між владою та електоратом в Росії є чи не визначальний вплив зовнішньополітичних, воєнно-політичних та навіть військових чинників на внутрішньополітичні процеси. Напередодні парламентських та президентських виборів на порядку денному російської Партії влади – інтенсифікація інтеграційних проектів на теренах колишнього СРСР. Приправлена традиційною для інформаційного простору РФ «великодержавницькою» риторикою, стратегія повернення колишніх радянських республік, що не є членами ЄС та НАТО, під політичний контроль Кремля, для російських виборців має сенс лише за умови приєднання до цього процесу України.

Правомірність цієї тези доводить аносований прем'єр-міністром Російської Федерації В.Путіним черговий інтеграційний проект – **Євразійський Союз**. У програмній статті в газеті «Известия» він характеризує Євразійський Союз як «Модель потужного наднаціонального об'єднання, спроможного стати одним з полюсів сучасного світу, ефективною «зв'язкою» між Європою та динамічним Азіатсько-Тихоокеанським регіоном. На базі Митного союзу та ЄЕП необхідно перейти до більш тісної координації економічної та валютної політики, створити повноцінний економічний союз»⁸. «Євразійський союз», на переконання кандидата російської Партії влади на президентських виборах, завдяки поєднанню природних ресурсів, капіталів та людського потенціалу спроможний стати ключовим регіональним гравцем, спроможним на рівних конкурувати з ЄС, США, Китаєм та АТЕС на світових ринках й забезпечить сталість глобального розвитку.

З огляду на сучасний склад Митного союзу (Росія, Білорусь, Казахстан) приєднання України очікується Кремлем, як вирішальний крок у розбудові Євразійського союзу. Саме Києву, який попри задекларовану «позаблоковість», інтенсифікує зусилля на повноцінне членство в Європейському Союзі, В.Путін адресує жорстке застереження: «Деякі наші сусіди пояснюють небажання приймати участь в інтеграційних проектах на пострадянському просторі тим, що це суперечить їх європейському вибору. **Це хибне роздоріжжя**. Ми не збираємося ні від кого відгороджуватися, або комусь протистояти. Євразійський союз буде розбудовуватися як невід'ємна частина Великої Європи, об'єднаної єдиними цінностями свободи, демократії та ринкових законів»⁹.

⁸ <http://www.izvestia.ru/news/502761>

⁹ <http://www.izvestia.ru/news/502761>

Нова інтеграційна ініціатива В.Путіна носить, насамперед, інформаційно-пропагандистський характер, й розрахована, скоріш, на «внутрішнє споживання». На українському напрямі російської «Real Politic» триває реалізація практичних заходів, визначених у підготовленій МСЗ РФ для Президента Д.Медведєва **«Програмі ефективного використання на системній основі зовнішньополітичних факторів з метою довгострокового розвитку Російської Федерації»**¹⁰:

- Активно залучати Україну в орбіту економічного співробітництва з Росією, враховуючи її потужний промисловий та науковий потенціал, наявність сучасного ОПК й традиційно тісних коопераційних зв'язків...особливо у передових галузях промисловості – авіабудуванні, транспортній, ракетно-космічній, енергетичній.

- Домагатися інтеграції російського ОАО «Объединенная авиастроительная корпорация» та авіабудівних підприємств України з метою виробництва літаків Ан-148, Ан-140, Ту-334, Ан124-100, створення та виробництва авіаційних двигунів Аі-222-25, Аі-222-25ф, сімейства двигунів Д-436, Аі-450 для літаків Як-130, Ту-334, Бе-200 та вертольотів.

- В сфері космічних досліджень виходити з пріоритетності створення єдиного навігаційного простору Росії та України на базі системи ГЛОНАСС та інших глобальних навігаційних супутникових систем; реалізація проекту «Наземний старт».

- Розглядати як стратегічне завдання участь Росії в експлуатації газотранспортної системи України. З цією метою домагатися від української сторони створення Міжнародного консорціуму з управління та розвитку газотранспортної системи України.

- Підтримувати зусилля російських нафтових компаній для використання нафтопроводу Одеса – Броди у реверсному напрямі, що обмежить доступ України до каспійської нафти.

- Розширяти взаємодію з Україною у сфері атомної енергетики. З цією метою домагатися підписання довгострокового контракту на постачання на українські АЕС ядерного палива російського виробництва.

- Розширяти російську інвестиційну присутність в Україні. Домагатися придбання російськими інвесторами контрольних пакетів акцій великих українських підприємств.

Для органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, середнього класу, всіх акторів модернізаційного проекту в Україні відкритим залишається питання, як щодо вибору моделі модернізації, так й щодо партнерів по мо-

¹⁰ <http://www.runewsweek.ru:/country/34166/>

жливому «модернізаційному альянсу. Якщо європейський та китайський напрями залишаються скоріш «деклараціями про наміри», то україно-російська співпраця – у площині практичних кроків. В цій співпраці Київ є «молодшим партнером» й змушений лише реагувати на активні дії Москви.

Геополітичне роздоріжжя, на якому перебуває Україна, є її вимушеною зупинкою. Динамізм сучасного глобалізованого світу вимагає від Києва оперативного вибору напрямів подальшого розвитку. Серед критеріїв цього вибору – спорідненість технологічного укладу, розширення ринків збуту промислової та сільгосп-продукції, ціннісні орієнтації населення, мотиваційні очікування політичної еліти.

2. Недієздатні держави

Світова фінансова криза вирішила новий, неочікуваний для політичних еліт тренд – легітимні національні уряди не спроможні у повному обсязі контролювати та прогнозувати соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію на своїй території. У світовому експертному середовищі здобув поширення термін «**недієздатна держава**». Уряд такої держави лише за формальними ознаками зберігає юрисдикцію на своїй суверенній території. Населення таких держав змушено майже виключно за рахунок власних зусиль забезпечувати мінімально можливий рівень життя та безпеку свого існування.

Недієздатні держави створюють загрозу стану міжнародної безпеки, оскільки є джерелом неконтрольованого розповсюдження озброєння, наркотиків та інфекційних хвороб. Масова міграція населення, поставленого своїми урядами на межу фізичного виживання, загрожує дестабілізації успішних, економічно-розвинених країн-сусідів. Кількість недієздатних держав продовжує зростати. Хаос та непередбачуваність «Арабської весни» – найбільш яскрава ілюстрація цього процесу. Питання нерозповсюдження та контролю над ядерним озброєнням, не зважаючи на суттєве зближення позицій Москви та Вашингтона, з площини стримування світових наддержав перейшло у хаос амбіцій недієздатних держав та недержавних угруповань, які налаштовані шантажувати світ «ядерним дубцем».

В тій чи іншій мірі, проблема недієздатності національних урядів є глобальною й торкнулась навіть найбільш розвинених країн – членів Європейського Союзу та США. Зниження традиційно найвищих у світі стандартів життя, змушує активну частину населення Західного світу до акцій громадської непокори. Громадяни Італії, Франції, Великої Британії, США та інших Західних демократій вдаються до не-парламентських та навіть силових методів захисту своїх прав з огляду на наступні чинники:

- неефективність державної соціально-економічної політики;
- системна корупція;
- спорідненість інтересів владних та фінансових кіл;
- зростання соціальної нерівності.

Перебіг та наслідки світової фінансової кризи продемонстрували низьку ефективність інструментів прогнозування й реагування МВФ, ВБ, ЄБРР та інших міжнародних фінансових інститутів. У масовій свідомості населення Заходу зростає переконання, що задекларована нова хвиля світової фінансової кризи є штучною, інспірованою окремими недержавними акторами з метою отримання нових надприбутків. Суперечлива та непрогнозована ситуація на світовому фондовому та валютному ринках засвідчує високу вірогідність цієї тези.

Зокрема, Комісія США з цінних паперів та бірж (SEC)¹¹ надіслала запити до хедж-фондів та інвестиційних компаній, з приводу отримання ними закритої (інсайдерської) інформації стосовно можливого зниження рейтингу Сполучених Штатів з AAA до AA+.

Як відомо, 8 серпня цього року відбувся обвал світового фондового ринку, індекс Dow Jones впав на 5,5%. За даними видання The Daily Mail ще в липні невідомий інвестор поставив 850 мільйонів доларів на те, що США втратить свій максимальний кредитний рейтинг. В результаті ця особа отримала прибуток більше 8 мільярдів доларів США. Цим самим було у черговий раз продемонстровано уразливість фінансових систем навіть найбільш потужних світових держав перед загрозами постіндустріального, інформаційного укладу.

Зростання кількості недеєздатних держав загрожує загальним крахом світовій системі міжнародних відносин. Відсутність універсальних механізмів подолання соціально-економічних проблем з боку міжнародних фінансових інститутів потребує посилення рівня компетентності й відповідальності національних урядів. Основними механізмами недопущення сповзання країни до розряду недеєздатних є державний протекціонізм, соціальна спрямованість економічної політики, певне обмеження відкритості національних ринків, прагматична зовнішньоекономічна діяльність.

3. Взаємодія з КНР – базовий сценарій зовнішньої та безпекової політики світових акторів

Домінуючим трендом євроатлантичного простору безпеки залишається зростання геополітичного та геоекономічного впливу Китаю. За даними Світового Бан-

¹¹ <http://justanews.ru/general/11484342458/>

ку, на період з 1978 року й по сьогодні китайська економіка зростає в середньому на 9,8 % на рік, випереджаючи за цим показником як країни ОЕСР (2,73%), так й світову економіку в цілому (3%). У серпні 2010 року СБ офіційно оголосив, що КНР за розміром ВВП обійшла Японію, й вийшла на друге місце в світі. За останні 30 років із сільськогосподарського до промислового сектору перейшло близько 200 млн. осіб, що створило передумови зростання продуктивності праці на 22,3 та агрегованого економічного зростання КНР на 17,8%.

У посткризовий період Китай суттєво зменшив обсяги зовнішньої торгівлі з країнами ЄС та Сполученими Штатами, переорієнтувавшись на країни, що менш постраждали від кризи. Це стосується, перш за все, країн неформального об'єднання БРІК – Бразилії, Росії, Індії.

Втім, головним напрямом зовнішньоекономічної стратегії КНР є Азіатсько-Тихоокеанський регіон. У 2010 році Китай офіційно оголосив про створення зони вільної торгівлі АСЕАН +Китай (КАФТА). Вищим політичним керівництвом КНР поставлено завдання поступово відмовитись від долара у розрахунках з країнами Південно-Східної Азії. *Стратегічним завданням Китаю у посткризовому глобалізованому світі є перетворення юаня на світову резервну валюту.*

З огляду на зростання впливу КНР на світові процеси актори геополітичного трикутника «США – ЄС – РФ» змушені формувати оновлену стратегію взаємодії з другою світовою економікою. Якщо для країн Євросоюзу найактуальнішим є отримання кредиту від КНР на стабілізацію фінансової ситуації в країнах ГППІ – збереження цих країн в єврозоні, то Москва й Вашингтон реалізують довгострокові сценарії співробітництва з Пекіном.

3.1. РФ як «молодший» партнер КНР

Для зовнішньої та безпекової політики Росії китайський напрям є одним з ключових. У сучасній геополітичній ситуації Російська Федерація не спроможна на рівних конкурувати з КНР у Євразії. Перманентним є процес господарського «освоєння» Китаєм російських територій у Сибіру та на Далекому Сході. З огляду на нестабільність у Центральній Азії та збереження американської військової присутності в Афганістані, Росія налаштована на максимально тісну воєнно-політичну та військову співпрацю з Китаєм, як на двосторонній основі, так і у форматі ШОС.

Окремою важливою складовою російсько-китайської співпраці є паливно-енергетичний комплекс. РФ зацікавлена в інвестиціях КНР у розбудову нових магістральних трубопроводів. У свою чергу, зростаюча китайська економіка потребує російських енергоносіїв за прийнятною ціною.

Стратегічний характер співробітництва РФ та КНР засвідчили результати чергової, шістнадцятої зустрічі голів урядів обох сторін в Пекіні, у жовтні 2011 року. На підсумковій прес-конференції¹² прем'єр-міністр В.Путін, зокрема, зазначив:

«Ми виходимо на принципово новий рівень торгівельного обігу. У докризовий 2008 рік обіг був на рівні 56 млрд. доларів. В цьому році ми вийдемо, як найменше до 70 мільярдів, значно перевищимо докризовий рівень. До 2020 року ми налаштовані досягти рівня 200 млрд. доларів обігу.

На фоні відомих труднощів у світовій економіці, в Сполучених Штатах та у Європейському Союзі аспект російсько-китайських відносин має стабілізуючий характер й, безумовно, йде на користь нашим економікам, нашим народам. Ми будемо всіляко сприяти тісній виробничій кооперації, створювати перспективні технологічні альянси та реалізовувати інфраструктурні проекти. Нами створено набір інструментів для реалізації цих завдань, у тому числі План інвестиційного співробітництва, Програму взаємодії між регіонами Далекого Сходу, Східного Сибіру та Північного Сходу Китаю. Основні напрями – освоєння космосу, телекомунікації, машинобудування, авіаційна промисловість, агропромисловий комплекс та, безумовно, військово-технічне співробітництво.

Окремою великою темою є співробітництво в енергетичній сфері. Наші спільні ініціативи змінюють конфігурацію регіональної енергетичної системи:

- З першого січня почалось постачання російської нафти нафтопроводом «Сковородіно – Дацин».
- Почалась спільна розвідка та розробка нафтогазових родовищ на континентальному шельфі.
- На завершальному етапі роботи з постачання російського газу на китайський ринок.
- Йде підготовка до побудови найбільшого на території Китаю нафтопереробного заводу в м. Тяньцзинь.
- Зростає співпраця у атомній енергетиці. Мова йде не лише про побудову енергоблоків, але й про кооперацію у наукових дослідженнях та реалізацію перспективних проектів».

Таким чином, Росія продовжує реалізацію докризової зовнішньоекономічної стратегії, орієнтованої на експорт енергоносіїв. Це стосується, насамперед розширення трубопровідної мережі з метою збільшення об'ємів поставок та диверсифікації маршрутів.

Якщо на європейському напрямі реалізація проектів «Північний потік» та «Південний потік» носить досить агресивно-наступальний геополітичний характер

¹² <http://www.putin-itogi.ru/2011/10/>

й спрямована на закріплення російського впливу в СНД та збереження партнерства з країнами Євросоюзу, то на азійському Москва налаштована на взаємовигідну співпрацю та є «молодшим партнером» Пекіна. Енергетична складова російсько-китайської співпраці є вагомим чинником стратегії інноваційно-інвестиційної модернізації РФ.

Китайські інвестиції забезпечать масштабну модернізацію російської ГТС для реалізації нових зобов'язань з експорту енергоносіїв та підтримки належного рівня внутрішнього споживання. За оцінками російських експертів¹³ у найближчій та середній перспективі саме КНР виступить головним стратегічним партнером РФ, забезпечивши якісний прорив не лише у нафтогазовій сфері, але й в цілому у зовнішньоекономічному співробітництві Росії. Це дозволить трансформувати російську економічну стратегію, переорієнтувавши її з переважно експортно-орієнтованого напрямку на інші цілі:

- промислово-інноваційний розвиток;
- просування економічної інтеграції на пострадянському просторі;
- розбудова довгострокових взаємовигідних економічних відносин у межах ЄвразЕС та ШОС.

3.2. Група G2(США & КНР)

Фактор Китаю значною мірою визначає зміст зовнішньополітичної стратегії США. Сполучені Штати реалізують потужну інвестиційно-інноваційну програму співпраці з другою за масштабами світовою економікою, спрямовану на вирішення двох взаємопов'язаних завдань:

- покращення економічної ситуації всередині країни за рахунок китайських інвестицій;
- недопущення воєнно-політичного та військового домінування КНР у Євразії.

При цьому, США зберігають військову присутність у ключових точках Земної кулі. Вашингтон готовий та спроможний захистити свої національні інтереси збройним шляхом, як у форматі НАТО, так й самотужки. Однією з головних складових впливу Сполучених Штатів на світові процеси залишається ядерне озброєння.

Беззаперечною є місія Сполучених Штатів у світі – розповсюдження та захист цінностей демократії та ринкової економіки.

¹³ Китай у ворот. Аналитическая записка, представленная в рамках работы экспертных групп по совершенствованию Стратегии 2020, подготовленная Центром экономических и социальных проблем (ЦЭСИК) Института Дальнего Востока РАН

Головним стратегічним завданням США є використання можливостей китайської економіки для подолання дефіциту американського бюджету, який у жовтні 2011 року склав рекордні 1,3 трлн, доларів. Залишається небезпека оголошення Сполученими Штатами дефолту по своїм борговим зобов'язанням. Інтенсифікація американсько-китайського співробітництва є чи не головним чинником запобігання колапсу фінансової системи США.

При цьому, Сполучені Штати залишаються найбільшим у світі споживчим ринком, «освоєння» якого китайським виробником є чи не найбільш важливою складовою зовнішньоекономічної стратегії Китаю. Крім того, КНР – найбільший іноземний кредитор США, володіючи американськими казначейськими зобов'язаннями на суму більше трильйона доларів, зацікавлений у стабілізації та зростанні економіки Сполучених Штатів

Таким чином, як Вашингтон, так і Пекін налаштовані на поглиблення взаємовигідного співробітництва. На сьогодні воно реалізується у форматі «**Китайсько-американського стратегічного діалогу**»¹⁴. Третій раунд Діалогу, що пройшов у травні 2011 року в Вашингтоні визначив напрями стратегічного співробітництва КНР та РФ, яке у експертному співтоваристві отримало назву групи G-2.

- Підписано «Рамкову угоду щодо сприяння динамічному, тривалому та збалансованому зростанню та співробітництву».
- Американська сторона обіцяла реформувати механізм експортного контролю у сфері високих технологій, забезпечивши справедливий доступ китайським партнерам.
- Започатковано переговорний процес з питань стратегічної безпеки за участі представників зовнішньополітичних та оборонних відомств. США та КНР домовились координувати військову та дипломатичну політику.
- Створено механізм американсько-китайських консультацій з питань АТР.
- Розглянуто питання формування курсу китайської національної валюти, інтелектуальної власності, інновацій та державних закупівель.

Головним підсумком Вашингтонського саміту є визнання на найвищому політичному рівні відповідальності двох геополітичних важковаговиків за долю глобалізованого світу. Група G-2, що об'єднує потенціал двох найбільших світових економік, з певними застереженнями, й визначатиме порядок денний та правила гри для посткризової ринкової системи.

¹⁴ <http://russian.cri.cn/841/2011/05/11/1s381263.htm>

II. Модернізація України. Стан, проблеми, перспективи

1. Зміст та напрями модернізації України

У сучасному глобалізованому світі не залишилось економічно самодостатніх держав, спроможних виключно на власний розсуд реалізовувати національні інтереси. Взаємозалежність фінансово-економічних систем визначає порядок денний міждержавних відносин. Світова спільнота (окрім відвертих геополітичних маргіналів) зацікавлена у посткризовій економічній стабілізації та створенні передумов сталого економічного зростання.

Запорукою успішності модернізаційного проекту для України є оптимальне визначення стартових позицій, ролі та місця національного господарського комплексу у міжнародному розподілі праці.

Це стосується не лише виробничо-технологічної бази економіки України, успадкованої від СРСР, але й потенціалу вітчизняної фундаментальної та прикладної науки, рівня освіченості населення, готовності та спроможності громадян незалежної української держави до розбудови конкурентоспроможної в світі, соціально орієнтованої економічної системи. Аналіз динаміки ступеня інноваційності соціально-економічного, соціального та економічного розвитку України та основних видів економічної діяльності свідчить про низький рівень інноваційності розвитку (менше 5,0-7,0 %) за період 2000–2010 рр., а за прогностичний період 2011–2015 рр. – менше 1 %. Тобто економічне зростання відбувається переважно за рахунок екстенсивних, а не інтенсивних факторів, що свідчить про необхідність підтримання інноваційних розробок, створення стимулів щодо оновлення капіталу, втілення нових технологій через фінансове забезпечення НДДКР та відповідних реформ для захисту інтелектуальної власності.

Найбільш відстаючим видом економічної діяльності за інтегральним критерієм ефективності соціально-економічного розвитку є промисловість, а саме переробна промисловість, яка характеризується найнижчою часткою оплати праці у випуску, найнижчою часткою ВДВ у випуску (характеризує рівень технології виробництва), найнижчим рівнем соціальної справедливості та найвищим рівнем тінізації економіки¹⁵.

Двадцять років пострадянської трансформації призвели до повної втрати інвестиційної привабливості України. Україну випереджають не лише всі без винятку країни-члени соціалістичного табору, але й колишні радянські республіки – Мо-

¹⁵ <http://dt.ua/articles/88794>

лдова, Білорусь, Киргизстан та Таджикистан. У міжнародному рейтингу сприятливості бізнес-середовища **Doing Business** за 2011 рік Україна займає 145 місце.

За результати дослідження впливової міжнародної аналітичної компанії **Heritage Foundation**, Україна зайняла 164 позицію серед 179 країн. Вона є однією з найгірших в світі за умовами розвитку економіки та рівнем економічної свободи.

Показово, що досить пристойними є показники економічної свободи у торгівлі 85,2 із 100, у фіскальній політиці – 77,3 та у монетарній сфері – 63,2.

Одним з найгірших – в інвестиційній сфері – 20, свободи від корупції – 22, захисту прав власності – 30, фінансової свободи – 30 .

Саме тому у рейтингу конкурентоспроможності «**Competitiveness Yearbook 2011**», який оцінює чотири головні критерії: стан економіки, ефективність уряду, ефективність бізнесу та стан інфраструктури, Україна посіла 57 місце серед 59 країн¹⁶.

Перспективи впровадження інвестиційно-інноваційної моделі трансформації економіки України суттєво ускладнює існуюча структура її ВВП. Базою національної економіки, головним джерелом валютних надходжень до державного бюджету залишається гірничо-металургійний комплекс, підприємства хімічної промисловості, частково харчова та переробна галузь.

Фінансово-промислові групи – власники експортно-орієнтованих виробництв до останнього часу фактично не здійснювали технологічну модернізацію промислових підприємств, які їм «дістались у спадщину» від СРСР, оскільки й без цього мали певні конкурентні переваги на світових ринках за рахунок відносно дешевої робочої сили, сировини та енергоносіїв. За даними Держмитслужби України, у структурі експорту товарів з України близько 32% складає продукція металургійної галузі, близько 8% – хімічної промисловості, близько 10% – мінеральні продукти, близько 25% – продовольчі товари та с/г-сировина. При цьому експорт продукції машинобудування та легкої промисловості сумарно не перевищує 20%¹⁷.

У посткризовій економічній ситуації стан зовнішнь-торгівельного балансу української економіки лише погіршується, що підкреслює стратегічну безперспективність теперішнього місця України у міжнародному поділі праці.

Катастрофічний стан національної економіки визначив безальтернативний характер радикальних реформ. Часу на зволікання не залишилось.

Фундатор стратегії модернізації української держави Президент України В.Янукович наголосив, що в Україні необхідно здійснювати системну модернізацію виробництва та інфраструктури, розвивати національні збройні сили, приймати

¹⁶ http://pda.epravda.com.ua/publications/id_295840/

¹⁷ <http://dt.ua/articles/88794>

активну участь у глобальних процесах¹⁸. Президент визначив наступні стратегічні напрями модернізаційного проекту.

- У зовнішньополітичній сфері Україна позбавляється хибної стратегії вибору між різними центрами впливу й переходить до збалансованого відстоювання національних інтересів у відносинах з міжнародними партнерами. Стратегічною метою є повноцінне членство в ЄС.

- У безпековій сфері – створення нових Збройних Сил України на основі якісної нової їх структури, модернізація озброєння та військової техніки, адаптація воєнної Доктрини до викликів сучасного глобалізованого світу.

- В економіці – якісне оновлення виробничих потужностей та інфраструктури, покращення інвестиційного клімату, що створить передумови підвищення конкурентоспроможності України у посткризовому світі.

У проекті державної стратегії **«Модернізація України. Визначення пріоритетів реформ»**¹⁹ модернізацію визначено як *«комплексний процес реформування існуючих та створення нових політичних, правових, економічних та суспільних інституцій, а також запозичення тих культурних норм, які відповідають кращим стандартам і цінностям розвинутих демократичних країн»*, а її суть як *«оновлення або створення нових інституцій, що створюють умови для перетворення міжлюдських стосунків у сфері політичних, правових, економічних, суспільних відносин на сучасних засадах визнання принципів демократії, верховенства права та прав людини, ринкової економіки, соціальної держави, усталених міжнародних норм співіснування країн»*

Перший віце-прем'єр, міністр економічного розвитку і торгівлі України А.Клюєв переконаний, *що «управлінська система, яка не відповідає викликам часу, лежить в основі більшості стратегічних невдач України»*. Один з керівників українського уряду визначає наступні пріоритетні напрями державної економічної політики у найближчій та середній перспективі:

1. **Забезпечення енергетичної безпеки української держави.** Реалізація цього напрямку містить наступні складові:

- Енергозбереження у всіх без винятку галузях економіки. Зниження енергоємності та підвищення енергоефективності є однією з головних складових інвестиційних проектів з модернізації промислових підприємств.

- Активний розвиток відновлюваних джерел енергії.

¹⁸ <http://www.km.ru/news/yanukovch-nazval-glavnoi-tselyu-ukrainy-sistemnuyu-modernizatsiyu-strany>

¹⁹ <http://zn.ua/articles/59771>

- Модернізація вітчизняної видобувної галузі. Максимальне збільшення власного видобутку вуглеводнів – нафти, газу, вугілля. Видобуток сланцевого газу, газу з твердих порід, газу-метану, супутнього вугільним родовищам.

2. **Модернізація вітчизняного аграрного сектора.** Україна бере курс на відновлення виробництва власної якісної, екологічно чистої та безпечної для здоров'я людини сільськогосподарської продукції в тій кількості, яка дозволить забезпечити повною мірою потреби внутрішнього і частково зовнішнього ринків.

3. **Модернізація освіти та системи соціального захисту населення.** Забезпечення реальної конкурентоспроможності України на світовій арені потребує висококваліфікованої робочої сили, яка забезпечить країні реальну конкурентоспроможність на світовій арені – біотехнологів, фармацевтів, приладобудівників, будівельників, фахівців з енергоефективності, електроніки та ІТ-технологій.

Перший віце-прем'єр констатує: «Інноваційну діяльність сьогодні здійснює лише кожне десяте підприємство, тоді як у розвинених країнах частка інноваційно-активних підприємств сягає 70%. Останній показник – орієнтир і для української економіки. Знання в поєднанні із соціальним капіталом сьогодні створюють більші конкурентні переваги для окремих країн і регіонів, ніж їх природні ресурси»²⁰.

Визначення загальнодержавним курсу на модернізацію держави свідчить про стратегічний характер державної політики в Україні. Президент визнав збереження та посилення відставання української держави від провідних світових акторів головною загрозою національній безпеці.

Разом з тим, необхідно констатувати, що завдання інноваційно-інвестиційної модернізації посткризового господарського комплексу України на сьогодні лише задекларовано. Існуючий стан та проблеми національної економіки фактично унеможливають впровадження назрілих реформ. Передумовою модернізації є відновлення керованості та прогнозованості економічними процесами на основі подолання системної корупції, відновлення довіри до України світових акторів.

2. Законодавча база модернізації української держави

В Україні триває конституційний транзит. Рішення Конституційного Суду України щодо повернення до положень Конституції України 1996 року започаткувало системні перетворення у сфері державного управління на всіх рівнях. Відповідно до **Статті 106**²¹ Конституції України Президент України:

²⁰ <http://dt.ua/articles/88794>

²¹ <http://www.president.gov.ua/content/chapter05.html>

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2). звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3). представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України.

Положення Послання Президента України до Верховної Ради України 2011 року «Модернізація України – наш стратегічний вибір»²² започаткували радикальні реформи у всіх сферах життя в Україні. У Посланні Президента визначено, що модернізація України реалізується на фоні²³: «Наростання ізоляціоністських настроїв у ЄС, у Російській Федерації пробуксовує проект «модернізації» та зростає міжетнічне напруження, спостерігається загальна тенденція до збільшення цін на енергоносії на світових ринках. Підвищується роль і збільшується вага країн – нових світових центрів зростання, насамперед Китаю, Індії, Бразилії, Туреччини та низки інших країн, що входять до «Великої двадцятки» і які навіть у період кризи демонструють високу динаміку економічного розвитку. Водночас рівень їх розвитку і досі залишається набагато нижчим, ніж у країнах євроатлантичної спільноти. Саме тому нові центри зростання, принаймні в короткостроковій і середньостроковій перспективі, будуть зацікавлені у збереженні високих рівнів споживання, а отже й економічного зростання в Європі та Північній Америці». Змінюється сама ідеологія міжнародної взаємодії. Ідеологеми просування демократії на світовій арені та поширення «європейських цінностей», що домінували упродовж останніх двох десятиріч, продовжують бути чинником міжнародного життя. Проте поруч із ними стають усе впливовішими прагматичні концепції міжнародної співпраці, що ставлять економічні та політичні зиски від взаємної співпраці попереду ідеологічних розбіжностей. Прикладами є дворічний досвід «перезавантаження» відносин ЄС – Росія та США – Росія, концепція «спокійної сили» у китайській зовнішній політиці, турецька політика «нульових проблем» із сусідами».

У Посланні підкреслюється, що посткризова економічна ситуація не знизила рівень традиційних загроз та суперечностей між державами. Конкурентна боротьба між «старими» та «новими» акторами переходить у «кібер-сферу». Інформаційні операції та інформаційні війни стали невід'ємною складовою сучасного безпекового середовища. Загострюються конкурентна боротьба на ринку енергоресурсів, що

²² <http://www.niss.gov.ua/articles/416/>

²³ http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannya_2011-d5017.pdf

пов'язано, насамперед з зростаючим попитом з боку Китаю, Індії, деяких інших індустріальних держав. На порядку денному міжнародного співтовариства – глобальна проблема забезпечення продовольчої безпеки.

Для України у контексті її позаблокового статусу *«Особливо небезпечним є прагнення провідних країн вирішувати свої проблеми за рахунок слабших держав, що не мають достатніх можливостей для адекватного реагування на сучасні безпекові виклики та загрози»*²⁴.

Саме трансформація системи державного управління у контексті підвищення конкурентоспроможності України у посткризовому глобалізованому світі – один з ключових напрямів стратегії модернізації. Удосконалення законодавчої бази у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони є наріжним каменем реалізації модернізаційного проекту.

Першим кроком на цьому шляху стало законодавче унормування «позаблоковості» України у зовнішньополітичній та безпековій сферах прийняттям **Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»**²⁵.

Цей визначальний для існування української держави правовий акт змінив Закон України **«Про основні напрями зовнішньої політики України»**²⁶, прийнятий Верховною Радою України ще 2 липня 1993 року. Відповідно до положень **статті 11** нового Закону: «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур».

У прикінцевих положеннях цього Закону (**стаття 14**) закріплено зміни до **Закону України «Про основи національної безпеки України»** – виключено норму про інтеграцію до євроатлантичного безпекового простору та вступ до Організації Північноатлантичного договору.

Головним нормативно-правовим актом, що визначає державну політику у сфері національної безпеки, залишається **Закон України «Про основи національної безпеки України»**²⁷. Цей Закон визначає наступні напрями реалізації державної політики.

У зовнішньополітичній сфері:

– проведення активної міжнародної політики з метою:

- створення сприятливих зовнішньополітичних умов для прогресивного економічного і соціального розвитку України;

²⁴ http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannya_2011-d5017.pdf

²⁵ <http://www.president.gov.ua/documents/12069.html>

²⁶ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3360-12>

²⁷ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>

- запобігання втручанню у внутрішні справи України і відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав;
- забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки,
- набуття членства у Європейському Союзі при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу.

У сфері державної безпеки:

- реформування правоохоронної системи з метою підвищення ефективності її діяльності на основі оптимізації структури, підвищення рівня координації діяльності правоохоронних органів, покращення їх фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового і кадрового забезпечення;
- зосередження ресурсів і посилення координації діяльності правоохоронних, розвідувальних і контррозвідувальних органів України для боротьби з організованою злочинністю та наркобізнесом;
- участь України в міжнародному співробітництві у сфері боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією;
- відпрацювання ефективно діючої системи контролю за поставками продукції і технологій оборонного призначення і подвійного використання.

У воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України:

- прискорення реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності давати адекватну відповідь реальним та потенційним загрозам Україні;
- поступовий перехід до комплектування Збройних Сил України на контрактній основі»;
- переозброєння ЗСУ сучасними видами ОВВТ, в тому числі ракетними системами стримування».

Необхідно констатувати, що повноцінна реалізація цих завдань, в умовах посткризового функціонування національної економіки фактично неможливе. Це стосується не лише браку коштів, але, й насамперед, необхідності радикальної трансформації державних інститутів у сфері національної безпеки, оборони та зовнішньої політики. Стратегія модернізації спрямована на визначення реальних потреб та можливостей держави у цих сферах й формування ефективних механізмів, що забезпечать реальну конкурентоспроможність України.

Важливими кроками на цьому шляху стали проекти нової **Стратегії національної безпеки «Україна у світі, що змінюється»²⁸** та нової **Воєнної доктрини України²⁹**.

У підготовленому фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень проекті Стратегії національної безпеки, як складової Послання Президента України до Верховної Ради України 2011 року, закріплюється необхідність *«Кардинального реформування сектору безпеки і оборони, вдосконалення механізмів забезпечення національної безпеки»*.

Серед визначених у Стратегії **напрямів вдосконалення системи забезпечення України** ключовими є :

- системне вдосконалення законодавства з питань національної безпеки;
- уточнення завдань, функцій і повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки;
- підвищення скоординованості та ефективності діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію зовнішньої політики, якісне підвищення їх професіоналізму та аналітичного потенціалу, покращення ресурсного і кадрового забезпечення.

В Стратегії наголошується на необхідності реформування сектору безпеки і оборони, як цілісної системи, визнається *«зниження рівня боєдатності та боєготовності Збройних сил»*. Кінцевою метою реформи є: *«Формування невеликих за чисельністю, але ефективних, професійних Збройних сил, здатних виконувати завдання оборони держави в умовах проведення позаблокової політики»*.

Реформування сектору безпеки в Україні є перманентним процесом. Головною проблемою залишається, значною мірою, декларативний характер реформ та низький рівень виконавської дисципліни, характерний для системи державного управління на всіх рівнях. Визначені в Стратегії **механізми реалізації** ґрунтуються на принципах:

- верховенства права, неухильного дотримання законодавства;
- відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки за виконання поставлених завдань;
- прозорості основних напрямів видатків на національну безпеку і оборону;
- дієвості і постійного контролю у сфері національної безпеки, зокрема за використанням фінансових і матеріальних ресурсів;
- участі інституцій громадянського суспільства у реалізації Стратегії.

²⁸ <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/project-Litvinenko-dcd38.pdf>

²⁹ Цитується за текстом, наданим апаратом РНБОУ

Ці принципи є визначальними для результативності стратегії Модернізації української держави.

На сьогодні положення Стратегії національної безпеки «Україна в світі, що змінюється» залишається декларацією про наміри, оскільки не впроваджені у нормативно-правову площину відповідним Указом Президента України.

Ситуація ускладнюється в зв'язку з тим, що на першому етапі реалізації Стратегії (протягом 2011-2012 років) передбачалося *«вдосконалити законодавство з питань національної безпеки, виробити на основі Стратегії узгоджені між собою програмні документи щодо реформування сектору безпеки і оборони, насамперед оновлену Воєнну доктрину та Стратегічний оборонний бюлетень»*.

Проект нової Воєнної Доктрини України, підготовлений Генеральним ЗСУ відповідно до положень Стратегії національної безпеки, було затверджено Кабінетом Міністрів України, розглянуто та підтримано Радою безпеки та оборони України. На порядку денному – впровадження в законодавчу площину Указом Президента України.

Воєнна доктрина України є головним концептуальним актом, що визначає систему поглядів в державі на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів ґрунтується на ***«принцип оборонної достатності та дотриманні політики позаблоковості»***. Відповідно до цих принципів, «Україна не вважає жодну державу (коаліцію держав) своїм воєнним противником, але вважатиме ***потенційним воєнним противником*** державу (коаліцію держав), діє або ***наміри якої матимуть ознаки загрози застосування воєнної сили проти України»***.

Серед ризиків та викликів, що підвищують рівень загрози застосування воєнної сили проти України, найбільш актуальними для посткризового глобалізованого світу є:

- проведення *інформаційно-психологічних заходів щодо дестабілізації соціально-психологічної обстановки, міжетнічних та міжконфесійних відносин в Україні;*
- виправдання застосування воєнної сили як засобу вирішення міждержавних суперечностей;
- *послаблення законодавчих обмежень щодо застосування воєнної сили за межами власної території.*

Принципами воєнної політики України щодо запобігання виникненню воєнних загроз є: обґрунтованість, системність та послідовність; дотримання без'ядерного статусу і політики позаблоковості; координація та узгодження дій на міждержавному рівні.

Серед шляхів запобігання виникненню воєнних конфліктів ключовим в умовах позаблоковості є *«Забезпечення боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань на рівні, достатньому для стримування потенційного агресора від застосування воєнної сили проти України»*.

Чинна законодавча база у сфері державної політики національної безпеки є застарілою, не у повній мірі відповідає реаліям посткризового глобалізованого світу й потребує якісного оновлення. Це особливо стосується необхідності системної роботи з формування ефективних механізмів протидії невійськовим викликам та загрозам безпеці України у економічній, енергетичній, інформаційній сферах.

Найгострішою є небезпека потрапляння України до переліку «недієздатних держав», легітимно обраний уряд якої неспроможний у повній мірі контролювати ситуацію на суверенній території. Це стосується, насамперед:

- функціонування стратегічних секторів національної економіки;
- забезпечення безпеки об'єктів інфраструктури (особливо це стосується АЕС);
- забезпечення належного рівня продовольчого та медичного забезпечення населення;
- контролю за нелегальною міграцією, незаконним розповсюдженням зброї та наркотиків, недопущення торгівлі людьми.

Повалення режиму М. Каддафі в Лівії, політична криза в Сирії, Ємені, інших арабських державах наочно демонструють фатальні перспективи недієздатних політичних режимів.

Саме тому єдиною запорукою результативності стратегії модернізації України, найвищим державним пріоритетом у внутрішній політиці є викорінення корупції на всіх рівнях системи державного управління, підвищення виконавської дисципліни аж до впровадження норм адміністративної та кримінальної відповідальності за невиконання (низький рівень виконання) норм чинного законодавства у сфері безпеки, оборони та зовнішньої політики.

3. Енергетична складова модернізації

Серед комплексу загроз та викликів сучасного світу проблема забезпечення енергетичної безпеки є однією з ключових для всіх без винятку національних держав. Це стосується не лише забезпечення необхідного рівня споживання, але й видобутку й транспортування енергоносіїв.

Основу світового енергетичного балансу продовжують складати нафта та природний газ. При цьому, збережеться існуючий розподіл держав – найбільших

постачальників, споживачів й транзитерів енергоносіїв. За даними **International Energy Agency**³⁰ частка імпорту нафти (індикатора світових цін на енергоносії) в 2010 році складає : для Північної Америки – 52,4%, Європи – 67,2%, країн АТР – 91,5%, Китаю – 61%, Індії – 85,2%. На період до 2020 року частка імпорту нафти в енергобалансі найбільших її споживачів складе: для Північної Америки – 58%, Європи – 79%, країн АТР – 92,4%, Китаю – 76,9%, Індії – 96,1%.

Більшість експертів погоджується з тим, що у найближчій та середній перспективі у світовому енергетичному балансі збережеться існуючий статус-кво – найбільші споживачі: США, Китай, Індія залишаться найбільшими імпортерами.

Вітчизняні фахівці переконані, що «енергетична взаємозалежність і зростаючі масштаби торгівлі енергоносіями вимагають постійного співробітництва виробників і споживачів для забезпечення безпеки всього ланцюга енергопостачання»³¹. Україна, як транзитна держава, забезпечує свою енергетичну безпеку в умовах жорсткої конкурентної боротьби основних геополітичних гравців.

Зокрема у «Хартії Україна – США про стратегічне партнерство»³² підкреслюється: *«Визнаючи важливість ефективно-функціонуючого енергетичного сектора, сторони планують тісно співпрацювати над відновленням і модернізацією потужностей української газотранспортної інфраструктури, диверсифікацією та забезпеченням українських джерел ядерного палива та потужностей їх зберігання»*.

Якщо Сполучені Штати налаштовані сприяти енергетичній незалежності України, вбачаючи в ній країну – партнера на євроатлантичному просторі, то Російська Федерація та її партнери – європейські важковаговики Німеччина, Франція та Італія розглядають Україну майже виключно у контексті країни-транзитера. Перманентні україно-російські «газові війни» суттєво погіршили імідж Києва в очах європейців, змусили їх до пошуку альтернативних шляхів газопостачання. Зокрема у листопаді 2011 року було оголошено про початок роботи російсько-німецького газопроводу «Північний потік». Найдовший у світі морський газопровід (1 224 км.) прокладено по дну Балтійського моря, в обхід території України та Польщі. Прем'єр-міністр РФ В.Путін зазначив, що після пуску «Північного потоку» Україна втрачає «свій ексклюзивний статус країни – транзитера російського газу до Європи»³³. За оцінками експертів повне завантаження «Північного потоку» (потуж-

³⁰ <http://www.worldenergyoutlook.org/>

³¹ Земляний Н.Г., Дорошкевич А.З., Рязова Т.В., Перспективи енергозбереження України в контексті світових тенденцій, Дніпропетровськ, 2008

³² http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_140

³³ http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2011/11/111108_nord_stream_start.shtml

ність першої черги - 27,5 млрд. кубометрів газу на рік) загрожує зниженням прибутковості компанії «Нафтогаз України».

Втім, навіть після впровадження другої черги «Північного потоку», Україна залишиться одним з найбільших в Європі споживачів енергоносіїв та найбільшою державою – транзитером природного газу. Пропускна спроможність ГТС України на кордоні з Росією складає 288 млрд. кубометрів газу, на кордоні з Європою – більше 180 млрд. кубометрів. Транзит природного газу територією України у січні – жовтні 2011 року склав 85 млрд. 595 млн. кубометрів³⁴.

Потужність іншого, альтернативного українському трубопроводу «Південний потік» – 63 млрд. кубометрів на рік. Реалізація спільного проекту РФ, Німеччини, Франції та Італії передбачає постачання російського та середньо азійського газу до країн Південної Європи (в обхід України по дну Чорного моря), що загрожує національним інтересам української держави. На сьогодні практична реалізація «Південного потоку» не розпочалася. З огляду на загострення фінансової кризи у країнах ГПП, впровадження проекту вартістю близько 8,6 млрд. євро може бути взагалі відкладено.

З огляду на вищенаведене, у посткризовий період саме проблема забезпечення енергетичної безпеки є одним з ключових чинників у реалізації стратегії модернізації української держави. Саме формування оптимального енергетичного балансу створить передумови модернізації господарського комплексу України. Серед чинників, що визначають перспективи формування оптимального енергобалансу, ключовими є:

- подолання монопольної залежності від поставок російського газу через диверсифікацію джерел газопостачання, зниження частки імпорту газу в балансі;
- диверсифікація джерел постачання палива для вітчизняних АЕС;
- реформування відносин в енергетичній сфері через механізм прозорості у розрахунках та вільної конкуренції акторів енергоринку;
- модернізація потужностей ПЕК;
- формування сприятливого інвестиційного клімату у сфері «альтернативної енергетики».

Базовою складовою стратегії модернізації паливно-енергетичного комплексу України є зниження енергоємності промислового та сільгоспвиробництва, впровадження інновацій у сфері видобутку, постачання та споживання енергоносіїв.

³⁴ <http://rus.newsru.ua/finance/03nov2011/tranz.html>

4. Оборонно-промисловий комплекс , як локомотив модернізації України

Однією з найбільш важливих характеристик сучасного безпекового середовища є прямий зв'язок досягнень економіки високих технологій з виробництвом озброєнь та військової техніки. Військові операції США та їх союзників в Афганістані, Іраку та Лівії наочно продемонстрували переваги озброєння 5 та 6 шостого покоління у протидії з традиційними ОВТ часів холодної війни.

Новий - «позаблоковий» статус України – однієї з найбільших у Європі держав (за територією, населенням, економічним, військово-технічним, військовим та транзитним потенціалом) об'єктивно влаштовує всіх ключових геополітичних гравців. Внутрішньополітична стабільність та передбачуваність Києва – запорука співпраці США, ЄС та Росії у подоланні нових й старих безпекових загроз. Насамперед, це стосується боротьби з міжнародним тероризмом, ядерного роззброєння, контролю за наркотрафіком.

Позаблоковість України унеможливорює участь у світових та регіональних воєнно-політичних та військових об'єднаннях. Таким чином забезпечення суверенітету й територіальної цілісності української держави покладається виключно на воєнну організацію України та її головну складову – Збройні Сили України. «Не є таємницею, – зазначається у аналітичній доповіді «Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір», – що озброєння ЗСУ відстає на ціле покоління від провідних держав світу. *Позаблоковість* призводить до втрати сподівань на фрагментарне й фінансово необтяжливе переозброєння армії завдяки спеціалізації у системі колективної безпеки у системі колективної безпеки та *вимагає самостійного визначення головних орієнтирів, першочергових заходів і механізмів реалізації військово-технічної політики*»³⁵.

Таким чином, головним ресурсом модернізації системи забезпечення національної безпеки України є національний ОПК у межах коштів оборонного бюджету держави. На сьогодні підприємства української «оборонки» змушені самостійно вирішувати увесь комплекс фінансово-економічних завдань – самотужки «виживати» у конкурентній боротьбі на світових ринках ОВТ.

В. Богуслаєвський, директор Науково-виробничого підприємства «Аеротехніка», одного з провідних в Україні виробників радіолокаційної техніки та систем управління, характеризує стан та перспективи оборонної промисловості в Україні наступним чином: *«Державного оборонного замовлення немає, підтримки на ринку*

³⁵ Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір: збірник матеріалів «круглого столу»/ В.М.Бегма; за загальною ред.О.В.Литвиненка . –К.:НІСД, 2011.-80 с.

цивільної продукції або продукції подвійного призначення немає, єдине, за що ми можемо подякувати державі, – нам дають можливість заробляти на іноземному замовникові. Працювати на іноземному ринку дуже важко. Потенційний закордонний замовник подекуди просто відмовляється від конкретної продукції в силу тих чи інших причин. Впливати на процес ми не можемо, бо, зокрема, часто не маємо ліцензії для роботи на цьому ринку»³⁶.

Разом з цим, Україна зберігає досить потужні позиції на світовому ринку традиційного озброєння. За останні п'ять-десять років підприємствами вітчизняного ОПК створено сучасний танк «Оплот», високоточні протитанкові ракетні комплекси, нові військові автомобілі, здійснюється модернізація бойових літаків МіГ-29, Су-25, L-39, триває розробка військово-транспортного літака Ан-70, ракет «повітря-повітря»³⁷.

Існуючий в Україні науково-технологічний потенціал за умови ВТС з розвиненими країнами, дозволяє реалізувати проекти виробництва окремих зразків ОВТ, які, у свою чергу, спроможні надати імпульс розвитку наукоємних галузей національної економіки.

5. Міжнародний досвід та перестороги модернізації

Складний та суперечливий характер пострадянської трансформації дозволив сформувати основні інститути суверенної держави Україна, при цьому соціально-економічний стан, рівень життя народу України є одним з найнижчих в Європі. Низьким залишається рівень енергоефективності, високою – енерго- та матеріалоємність національного господарського комплексу. Базові сектори економіки – гірничо-металургійний комплекс, хімічна галузь, машинобудування фактично відпрацювали свій технологічний ресурс. Однією з найгостріших проблем у сфері забезпечення національної безпеки України є залежність від зовнішніх поставок енергоносіїв. Константою україно-російських відносин залишається «енергетичний шантаж» Москви.

Саме тому, модернізація України – це у першу чергу модернізація її стратегічної інфраструктури – транспорту, зв'язку, об'єднаної електричної системи, газотранспортної на нафтопровідної системи.

³⁶ Потенциал объединенных усилий. Первый Всеукраинский Форум оборонной промышленности. Defense Express, №10, 2010

³⁷ Бадрак В., Табурець І. Перспективи інтеграції України в ЄС у сфері ВТС. Defense Express, №5, 2011

5.1. «Наздоганяюча» модернізація КНР

В кризовий та посткризовий час саме китайська модель «державного капіталізму» довела свою високу ефективність. Серед ключових складових подальшого зростання впливу китайського капіталу на світові ринки товарів і послуг слід зазначити наступні:

- прагматична геоекономічна стратегія вищого політичного керівництва КНР, орієнтована на максимально ефективну співпрацю з ТНК, з багатомільйонною діаспорою та міжнародними фінансовими організаціями при збереженні повного контролю над ресурсним й людським потенціалом на національній території як з боку держави, так і з боку компартії;
- вмонтованість господарського комплексу Китаю у глобальну світовому систему виробництва й розповсюдження товарів масового вжитку;
- *консенсус влади, господарських суб'єктів та населення країни щодо напрямів та механізмів реалізації економічної трансформації, необхідності жорсткої й безкомпромісної боротьби з корупцією та антидержавними проявами.*

Всі ці заходи дозволили господарському комплексу Китаю навіть в умовах рецесії світової економіки зберегти тенденцію економічного зростання. В 2008 році зростання ВВП КНР склало близько 9%, у 2009 році – на 10%. За прогнозами Світового Банку за підсумками 2010 році ВВП КНР зросте на 9,5%, у 2011 році – на 8,5%. Фахівці СБ відзначають, що Китай зберігає позитивну економічну динаміку, незважаючи на досить помірне зростання основних експортних ринків.

5.2. «Імітаційна» модернізація Російської Федерації

Реалізація стратегії модернізації для України значною мірою залежить від геополітичних та геоекономічних планів Російської Федерації. «Стратегія 2020» – задекларований Кремлем план соціально-економічного розвитку Російської Федерації є програмним документом, який скеровує вектор поступу російського соціуму і визначає роль російської еліти.

Ініційований президентом РФ Дм.Медведевим інноваційно-інвестиційний проект «Сколково» є візитною карткою й (одночасно) лакмусовим папірцем модернізації «по-російськи».

Відповідно до задекларованих планів російська «Силіконова долина» у наступні 3 роки розпочне реалізацію інноваційних проектів на п'яти напрямках (клас-терах): *ядерні технології, енергетика, біомедицина, космос та інформаційні техно-* *логії.*

Загальна вартість проекту оцінюється в 24-25 млрд. рублів. Проект «Сколково» реалізується у двох площинах:

1. Фізичній – розбудова інфраструктури науково-дослідницького містечка. Фінансове, організаційно-технічне забезпечення діяльності інноваційних кластерів.

2. Нормативно-правовій – удосконалення законодавчої бази науково-дослідницької діяльності, формування відносин партнерства з іноземними науковими центрами та міжнародними корпораціями.

Директором з управління «Сколково» призначено одного з найбільш успішних американських менеджерів у сфері організації науково-дослідницьких робіт Стівена Гайгера, який до приїзду в Росію успішно реалізував інноваційний проект в Об'єднаних Арабських Еміратах. Опікунську Раду Фонду підтримки Сколково очолює президент РФ Дм.Медведев. До Ради на паритетних засадах ввійшли російські бізнесмени та представники транснаціональних корпорацій.

Разом з тим, як в російському експертному співтоваристві, так й в російському суспільстві посилюються скептичні настрої щодо перспектив «модернізації за Д.Медведевим». Зростає переконання, що задекларований проект «Сколково» є скоріш «Потёмкинської деревней», що імітує реформи в очах ліберально-налаштованого російського виборця. Експерт Московського Центру Карнегі М.Петров в статті «Модернізація: від Горбачова до Медведева»³⁸ досить прозоро та недвозначно характеризує сенс та перспективи російського модернізаційного проекту : «Зараз, в епоху глобалізації, ті, хто міг стати агентом модернізації в Росії, виїжджають з країни. У тому числі й до Силіконової долини, але не «сколківської», а справжньої. Гальмом для модернізації – і економічної, і політичної – є існуюча структура російського бізнесу, або, точніше, симбіоз бізнесу та влади. Великі гравці, у першу чергу нафтові, газові, металургійні компанії, які складають основу традиційної економічної моделі, почувають себе комфортно, й не зацікавлені а ні в змінах правил гри, а ні в появі конкурентів. Не має з їх боку й попиту на інновації, без якого будь-які спроби влади з «виробництва інновацій» у Сколково, чи будь де приречені. *А попиту не має тому, що у специфічній російській конкурентній боротьбі перемагає не той, хто більш інноваційний, а той, хто має кращі зв'язки з владою».*

Напередодні чергових президентських виборів, які ймовірно закінчатся поверненням на найвищу посаду в РФ В.Путіна, модернізаційна інвестиційно-інноваційна модель Дм.Медведева залишиться скоріш побажанням про наміри. Реалії російської економічної політики продовжує визначати традиційна «рентно-розподільна» модель. Російська бізнес-еліта, споріднена клановими зв'язками з

³⁸ http://www.mn.ru/newspaper_opinions/20110511/301837628.html

найвищою політичною владою, життєво зацікавлена у збереженні експортно-орієнтованої сировинної економічної системи.

Провідний науковий співробітник Московського Центру Карнегі, один з найбільш авторитетних російських незалежних політичних експертів Л.Шевцова вичерпно характеризує російську кланово-олігархічну систему: «Єльцин залишався б у владі до кінця своїх днів, аби дозволив стан здоров'я. Але він не дозволив, й він створив традицію призначення наступника. Це свого роду **неомонархізм, тільки не спадковий, а корпоративний. Влада передається в межах однієї корпорації.** При цьому елемент спадковості все ж існує, але у другому ешелоні влади. Контроль над ресурсами передається дітям, жінкам, іншим найближчим родичам. Щоб у цьому переконатися, досить ознайомитися зі складом ради директорів найбільш привабливих корпорацій. В Росії відроджується станова структура суспільства»³⁹.

На відміну від визнаного світом успіху китайської моделі «наздоганяючої модернізації», «модернізаційний проект» президента РФ Дм. Медведева доводить, що «модернізація зверху» без прозорого і конкурентного механізму його реалізації завершиться перерозподілом ресурсів на користь правлячої верхівки. Саме тому, за умови збереження існуючих світових цін на енергоносії, Росія залишиться експортно-орієнтованою сировинною квазі-монархією, а стратегія «модернізації» (як до цього «національні проекти») залишиться лише політ-технологією.

6. Перспективи та першочергові завдання на шляху модернізації

Головною пересторогою на шляху реалізації багатоаспектного, багаторівневого проекту модернізації української держави до рівня реальної конкурентоспроможності в сучасному глобалізованому світі є перетворення реформ на «декларацію про наміри».

Визначальним чинником у реалізації стратегії модернізації є мотиваційні очікування її фундаторів. Світовий досвід доводить, що існує обмежений перелік сценаріїв модернізаційного транзиту. Лише системний, обґрунтований з точки зору довгострокових національних інтересів вибір моделі модернізації є передумовою результативності модернізації України.

Для акторів державотворення в Україні – частині єдиного індустріально-аграрного, з високотехнологічними кластерами, радянського господарського комплексу, проголошення незалежності започаткувало багаторівневий процес:

- Розбудова нової держави.
- Розбудова сучасної політичної нації.

³⁹ <http://carnegie.ru/publications/?lang=ru&fa=45682>

- Формування інститутів громадянського суспільства.
- Створення інфраструктури ринкової економіки

Реалізація цих завдань триває й по сьогодні. Ситуація ускладнюється наступними чинниками.

1. Позиція Російської Федерації. Значна частина російської політичної еліти вважає існування суверенної української держави тимчасовим геополітичним непорозумінням.

2. Відсутність суспільного консенсусу всередині держави щодо напрямів її зовнішньої та внутрішньої політики.

3. Кланово-олігархічна господарська система.

4. Домінування суто споживацьких суспільних настроїв серед значної частини молоді, найбільш активних акторів економічного життя.

Саме пануюча в Україні олігархічна система перерозподілу валового внутрішнього продукту не дозволяє з високою ймовірністю стверджувати результативність задекларованого владою «модернізаційного проекту».

Відповідно до існуючої у експертному співтоваристві «класифікації олігархічних систем»⁴⁰ українські олігархи сформували систему, що «паразитуює» в економічному організмі держави всі 20 років її існування й не дозволяє національному господарському комплексу остаточно сформуватись.

Один з провідних вітчизняних фахівців в енергетичній сфері, директор аналітичного центру «НОМОС» М.Гончар визначив механізм функціонування «олігархоекономіки» в Україні за формулою *«Дешева сировина та енергоресурси на вході до виробничого ланцюжка + низька оплата праці – витрати на енергоефективність + штучно-показова збитковість підприємств + офшор + корупція = максимальний прибуток собі + мінімум податків державі + хабарі чиновникам та депутатам + дешеве пиво з ТБ-шоу з серіалами, футболом та іншими видовищами для «маленьких українців»⁴¹.*

Ця формула запрограмована на постійне самовідтворення – самозбереження державно-бізнесових угруповань. Вступ України до СОТ суттєво ситуацію не змінив. На внутрішні соціально-економічні процеси вихід українського виробника на світові ринки жодним чином не вплинув. Процес трансформації вітчизняного законодавства та правосуддя до європейських стандартів, як одна з найбільш важливих складових інтеграції до Євросоюзу, хоча й триває, але викликає значний опір зацікавлених у збереженні пострадянського статус-кво акторів. Співпраця України з

⁴⁰ <http://www.soskin.info/ea/2003/6/20030608.html>

⁴¹ Гончар М. Олігархоекономіка України. Російська газова подушка., Дзеркало Тижня, №18, 2010

МВФ, ВБ, ЄБРР досить часто є суто технічною, й не змінює правила гри для українського бізнес-середовища.

Саме бізнес-інтереси фінансово-промислових угруповань, їх спорідненість з владними інститутами визначили непрозорий характер найбільш прибуткових секторів національної економіки.

До позитивних сторін стартових позицій реалізації стратегії модернізації української держави можна віднести:

1. Високий рівень освіти та науки. На сьогодні в Україні найбільша в світі кількість вищих навчальних закладів.
2. Розвинену господарську інфраструктуру.
3. Суспільну толерантність. Низький рівень конфліктності на міжетнічному та міжконфесійному ґрунті.

В Україні пануючим є стан суспільної апатії та недовіри, як до влади в цілому, так й до окремих її інститутів. За оцінкою директора Інституту економіки та прогнозування НАН України академіка В.Геєця в Україні «Крім масового знедолення, до наслідків реформ додалось формування могутньої олігархії, що контролює владу на всіх рівнях. Саме тому з'явилися можливості для необмеженого використання влади в інтересах олігархічних груп, а суди виступають інструментом захисту цих інтересів. Оскільки інноваційна діяльність в Україні з року в рік згасала, а нерівність у прибутках та багатстві збільшувалось, це відбувалося виключно за рахунок перерозподілу та присвоєння, а не виробництва кожним всього можливого»⁴².

Виходом з цього «замкненого кола», на переконання академіка В.Геєця є впровадження єдиних для всіх демократичних умов життєдіяльності : «Демократія буде стабільною лише у тому випадку, коли виконуються три умови: є політична культура, інститут влади та народ згодні грати за одними правилами, є незалежний суд та верховенство закону, і, нарешті, є правова культура та правосвідомість»⁴³.

Саме тому до першочергових заходів на шляху реалізації «модернізаційного проекту» необхідно віднести:

1. Вибір адекватної сучасним геополітичним та геоекономічним викликам моделі модернізації.
2. Системна й неупереджена оцінка реального сектору економіки, існуючого та потенційного попиту на інновації в державі.

⁴² Геєц В. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины. «Экономика Украины», №3, 2010, с. 4-20

⁴³ Цитується за: Ратников Б. Торможение через развитие. «Экономические стратегии» №5-6, 2009, с160

3. Визначення реального рівня розвитку фундаментальної та прикладної науки, як джерела інновацій, формування на її основі «ядра» високотехнологічних, проривних господарських проектів.

4. Подолання суспільної апатії та зневіри. Створення умов рівноправного діалогу між державою, бізнесом та громадянським суспільством щодо мети, напрямів та механізмів модернізації

5. Реалізація адміністративної реформи у контексті відповідності основних державних інститутів завданням модернізації.

6. Прагматична зовнішньополітична стратегія. Формування «модернізаційних альянсів» з США, РФ, КНР, іншими акторами посткризового глобалізованого світу.

Фундаментальним чинником, що визначає перспективи модернізації в Україні, є консенсус між владою, що виступила ініціатором радикальних реформ, та середнім класом – найбільш активною частиною суспільства, спроможною реалізувати стратегічні плани керівництва держави. Саме суспільний консенсус на основі широкого діалогу створює підґрунтя системної модернізації суверенної держави України.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
I. Світове безпекове середовище у посткризовий період.....	5
1. Геополітичний трикутник «США – РФ – ЄС»	6
1.1. Сполучені Штати Америки	6
1.2. Європейський Союз.....	8
1.3. Російська Федерація	10
2. Недієздатні держави	13
3. Взаємодія з КНР – базовий сценарій зовнішньої та безпекової політики світових акторів.....	14
3.1. РФ як «молодший» партнер КНР.....	15
3.2. Група G2(США & КНР).....	17
II. Модернізація України. Стан, проблеми, перспективи	19
1. Зміст та напрями модернізації України	19
2. Законодавча база модернізації української держави.....	22
3. Енергетична складова модернізації	28
4. Оборонно-промисловий комплекс, як локомотив модернізації України	31
5. Міжнародний досвід та перестороги модернізації.....	32
5.1. «Наздоганяюча» модернізація КНР.....	33
5.2. «Імітаційна» модернізація РФ	33
6. Перспективи та першочергові завдання на шляху модернізації	35